

WITOLD JARNO
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

Organizacja i działalność służb zaopatrzeniowych w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945–1946

Wojskowe służby zaopatrzeniowe, obejmujące służbę intendentury, kwaterunkowo-budowlaną, samochodową, materiałów pędnych i smarów, uzbrojenia, łączności oraz saperską, odgrywały ważną rolę w strukturze Łódzkiego Okręgu Wojskowego, zapewniając mu właściwe i sprawne funkcjonowanie¹. Dowództwo owego okręgu zaczęło formować – w myśl rozkazu NDWP z 1 lutego 1945 r. – dopiero pod koniec marca, zaś prace w tym zakresie zakończono 20 kwietnia. Powstały okręg wojskowy obejmował pod względem terytorialnym obszar dwóch województw – kieleckiego i łódzkiego. Utworzenie okręgów wojskowych – pomimo niewielkiego zakresu zadań, jakie im powierzono w czasie wojny – pozwoliło w połowie 1945 r. stworzyć realne podstawy nie tylko dla potrzeb mobilizacyjnych, ale również dla późniejszej demobilizacji, połączonej z przejściem sił zbrojnych na stopę pokojową. W procesie tym wspomniany okręg miał odegrać niezwykle ważną rolę – kierując rozformowaniem oraz reorganizacją jednostek i instytucji wojskowych dyslokowanych na jego obszarze. W tym też czasie władze wojskowe opracowały założenia nowej, pokojowej struktury sił zbrojnych, zgodnie z którą, dzięki zespoleniu w ich działalności funkcji administracyjnych i operacyjnych, znacząco wzrosła rola terytorialnych władz wojskowych szczebla okręgowego².

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski i Świata po 1945 r.

¹ W tekście użyto następujących skrótów: CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, DP – Dywizja Piechoty, MON – Ministerstwo Obrony Narodowej, MPS – Materiały Pędne i Smary, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, OW – Okręg Wojskowy (określony), SG – Sztab Generalny, sygn. – sygnatura, WP – Wojsko Polskie.

² Prawa i obowiązki dowódcy Okręgu Wojskowego z 1 II 1945, CAW, Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A, teczką 83, k. 1–2; K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 117. Szerzej na temat organizacji i działalności okręgów

Formalny proces pokojowej reorganizacji sił zbrojnych, który objął również Łódzki OW, zapoczątkował rozkaz NDWP nr 208 z 22 sierpnia 1945 r. Wraz z wprowadzeniem nowego, rozbudowanego etatu, dowództwo owego okręgu stało się samodzielnym administracyjno-operacyjnym organem dowodzenia oraz administracyjno-gospodarczym centrum mającym kierować przygotowaniami podległego obszaru dla potrzeb mobilizacyjnych. Wraz z przejściem okręgów wojskowych na organizację pokojową podporządkowano im większość jednostek i instytucji wojskowych, stacjonujących na ich obszarze, które zostały włączone do ich organicznego składu. Zapowiedź tego zawierał już wspomniany rozkaz NDWP z 22 sierpnia: „Od chwili sformowania Okręgów Wojskowych wszystkie jednostki stacjonujące na terytorium odnośnych OW podporządkować dowódcom OW, w tym celu szef SG do 30.08.1945 r. przedstawi plan rozdziału formacji i jednostek na dany okręg”³. Plan ten został uszczegółowiony w rozkazie NDWP z 5 września, na mocy którego dowódca Łódzkiego OW przejął zwierzchnictwo nad jednostkami i instytucjami wojskowymi włączonymi do składu owego okręgu. Przejęcie przez dowódcę Łódzkiego OW zwierzchnictwa nad wyznaczonymi jednostkami i instytucjami wojskowymi stanowiło jednak dopiero wstępny etap pokojowej reorganizacji, gdyż z jednej strony przystąpiono niebawem do formowania nowych jednostek wojskowych, niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania okręgu w czasie pokoju, zaś z drugiej – podjęto szereg przedsięwzięć związanych z rozformowaniem frontowych jednostek, zakładów i instytucji wojskowych, zbędnych w czasie pokoju. Był to niezwykle skomplikowany i złożony proces, który, ze względu na swoją skalę, stanowił poważne wyzwanie dla niedawno powstałego i borykającego się z poważnymi trudnościami kadrowymi Dowództwa Łódzkiego OW. Z powodu niezbyt precyzyjnego określenia podporządkowania części jednostek, na początku 1946 r. NDWP – rozkazem z 18 stycznia – określiło wyraźnie, iż jednostki i instytucje wojskowe, stacjonujące na obszarze Łódzkiego OW, lecz podlegające bezpośrednio instytucjom centralnym lub dowództwom rodzajów wojsk, zostały podporządkowane dowódcy Łódzkiego OW jedynie pod względem administracyjno-porządkowym (tzn. w zakresie porządku wewnętrznego i dyscypliny, służby garnizonowej, zaopatrzenia materiałowego, udziału w uroczystościach, przygotowań mobilizacyjnych oraz pomocy sanitarnej i weterynaryjnej)⁴.

wojskowych w pierwszych latach powojennych por. W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 77 i n.

³ Rozkaz NDWP nr 208 z 22 VIII 1945, CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 141, k. 449.

⁴ K. Frontczak, *Formowanie i rozwój wojskowej administracji terenowej w warunkach przechodzenia Polskich Sił Zbrojnych na stopę pokojową*, „Przegląd Historyczny” 1969, t. LX, z. 3, s. 488–489.

Łódzki OW istniał bardzo krótko, gdyż tylko do 30 listopada 1946 r., kiedy to został formalnie rozformowany. U podstaw tej decyzji leżały przede wszystkim względy ekonomiczne, wynikające z rosnących trudności finansowych WP w pierwszych latach powojennych. Zapowiedź likwidacji owego okręgu zawarta została w dyrektywie NDWP nr 2 z 12 września 1946 r. Potwierdzono ją sześć dni później w dyrektywie NDWP nr 3, która z kolei 20 września została ujęta w ramy szczegółowego rozkazu organizacyjnego NDWP nr 232. Nakazywał on, by rozformowanie Łódzkiego OW oraz dokonanie towarzyszących temu zmian w podziale terytorialnym Pomorskiego, Poznańskiego i Lubelskiego OW zakończyć do 25 listopada 1946 r. W praktyce nastąpiło to z kilkudniowym opóźnieniem, co stwierdzało zarządzenie organizacyjne NDWP nr 611 z 25 listopada 1946 r.: „Z dniem 30.11.1946 r. Dowództwo OW VI rozkazem Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego zostaje rozformowane”⁵. Trzeba tu dodać, iż choć 30 listopada formalnie rozformowano Łódzki OW, to jednak przekazanie jednostek i instytucji wojskowych, stacjonujących na obszarze trzech województw, zmieniających swą przynależność do okręgów wojskowych (kieleckiego, łódzkiego i pomorskiego), rozpoczęło się już 25 października, zaś ostateczne wykreślenie Łódzkiego OW ze wszelkiego rodzaju ewidencji nastąpiło 12 stycznia 1947 r.⁶

Śłużba intendentury

Śłużba intendentury, kierowana przez Departament Intendentury (przekształcony w 1947 r. w Departament Żywnościowo-Mundurowy), podległy III wice-ministrowi ON, zaspokajała potrzeby materialne wojska w zakresie wyżywienia, umundurowania i gospodarki materiałowej. Departament ten odpowiadał za zakupy, przechowywanie i rozdział materiału intendenckiego, żywności oraz sprzętu taborowo-mundurowego, a także kierował systemem zaopatrywania armii przez podległe mu terenowe organy służby intendentury. Na szczeblu okręgowym działalnością owej służby w Łódzkim OW do sierpnia 1945 r. kierował kwatermistrz okręgu poprzez podległe mu trzy referaty: Wyżywienia, Mundurowo-Taborowy oraz Zakupów i Rekwizycji. Po przejściu dowództwa owego okręgu na organizację pokojową – kierownictwo nad działalnością omawianej służby przejął utworzony w składzie Kwatermistrzostwa dowództwa okręgu Wydział Intendentury, składający się z trzech sekcji: Mundurowo-Taborowej, Prowiantowej i Zakupów. Na czele tego Wydziału stał szef, zwany intendentem, który organizował zakupy żywności i paszy na podstawie zleceń Departamentu Intendentury, nadzorował w miejscowych zakładach przetwórczych ich przerób dla po-

⁵ Zarządzenie nr 611 z 25 XI 1946, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A,teczka 377, k. 31.

⁶ Dyrektywa NDWP nr 2 z 12 IX 1946, CAW, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, sygn. IV.502.1,teczka 14, k. 479; oraz Dyrektywa NDWP nr 3 z 18 IX 1946, *ibidem*, k. 482.

trzeb wojska, organizował przewozy prowiantu, umundurowania i materiału taborowego, kierował magazynowaniem zaopatrzenia intendenckiego w magazynach i składnicach oraz sporządzał miesięczne zestawienia o stanie zaopatrzenia intendenckiego jednostek i o ich potrzebach w tym zakresie. Stanowisko to w Dowództwie Łódzkiego OW zajmowali kolejno dwaj oficerowie radzieccy: płk Paweł Ochremuszko (od kwietnia 1945 do 30 kwietnia 1946 r.) oraz płk Ryszard Jaszczuk (od 30 kwietnia do listopada 1946 r.)⁷.

Latem 1945 r. kierownictwu służby intendentury WP podlegało kilkadziesiąt różnego rodzaju jednostek i zakładów, zajmujących się sprawami żywienia oraz mundurowo-taborowymi. Część z nich, zwłaszcza mniejszych, zaczęto rozformowywać już w połowie 1945 r., jednak zasadniczą reorganizację przeprowadzono na przełomie sierpnia i września, kiedy to większość z nich rozformowano, zaś na ich bazie utworzono nowe zakłady intendenckie, zgodnie z założeniami i potrzebami pokojowej organizacji armii. Wśród nich było osiem zakładów szczebla centralnego, podległych Departamentowi Intendentury, spośród których dwa ulokowano w Łodzi. Pierwszym z nich był 13. Centralny Magazyn Żywnościowy powstały na bazie 13. Połowego Składu Żywności, zaś drugim – 44. Centralna Składnica Taborowo-Mundurowa, utworzona na bazie 44. Połowego Magazynu Taborowo-Mundurowego. Natomiast Kwatermistrzostwu Dowództwa Łódzkiego OW podporządkowano we wrześniu 1945 r. bezpośrednio trzy zakłady szczebla okręgowego, ulokowane również w Łodzi: 17. Okręgowy Magazyn Żywnościowy, 84. Okręgową Składnicę Taborowo-Mundurową i 57. Okręgowy Warsztat Taborowo-Gospodarczy oraz trzy zakłady szczebla rejonowego: 41. Piekarnię Garnizonową w Łodzi, Magazyn Zboża w Kutnie i 137. Rejonowy Magazyn Żywności, Zboża i Furażu w Kielcach. W ramach prowadzonej reorganizacji armii, w listopadzie 1945 r. utworzono dodatkowo w Łodzi (na bazie 31. Frontowego Warsztatu Mundurowego) 1. Centralny Warsztat Naprawy Umundurowania, Obuwia i Sprzętu Rymarskiego, który niebawem przemianowano na 1. Centralny Warsztat Naprawczy Taborowo-Mundurowy, podległy Departamentowi Intendentury. Ponadto, przy 17. Okręgowym Magazynie Żywnościowym, utworzono okręgowy punkt spędu bydła rzeźnego, zaś w grudniu 1945 r. przeniesiono do Gdańska 13. Centralny Magazyn Żywnościowy, mieszczący się dotychczas w Łodzi⁸.

W wyniku wspomnianych powyżej zmian w dyslokacji zakładów służby intendentury, na przełomie 1945 i 1946 r. na obszarze Łódzkiego OW znajdowały

⁷ M. Fuks, *Kwatermistrzostwo WP w latach 1944–1945*, „Przegląd Kwatermistrzowski” 1963, R. XIV, z. 1, s. 108–115; W. Jarno, *op. cit.*, s. 223–224.

⁸ Rozkaz NDWP nr 233 z 6 IX 1945, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 143, k. 85–87; Wykaz jednostek podległych III wiceministrowi ON z 9 X 1945, *ibidem*, teczka 594, k. 17–21; W. Lisowski, *Jednostki tyłowe WP w latach 1943–1945*, „Przegląd Kwatermistrzowski” 1963, R. XIV, z. 4, s. 88–89.

się dwa zakłady owej służby szczebla centralnego, podległe Departamentowi Intendentury (44. Centralna Składnica Mundurowo-Taborowa i 1. Centralny Warsztat Naprawczy Taborowo-Mundurowy – oba w Łodzi), oraz sześć zakładów podporządkowanych bezpośrednio dowództwu omawianego okręgu wojskowego, w tym trzy szczebla okręgowego (17. Okręgowy Magazyn Żywnościowy, 84. Okręgowy Skład Taborowo-Mundurowy i 57. Okręgowy Warsztat Taborowo-Gospodarczy – wszystkie w Łodzi) oraz trzy zakłady szczebla rejonowego (41. Piekarnia Garnizonowa w Łodzi, 137. Rejonowy Magazyn Żywności, Zboża i Furażu w Kielcach i Magazyn Zboża w Kutnie). Działalność owych zakładów w pierwszych dwóch latach powojennych przebiegała w trudnych warunkach, spowodowanych problemami kadrowymi i nienajlepszymi warunkami kwaterunkowymi, które stopniowo starano się poprawić. W wyniku tych prac 17. Okręgowy Magazyn Żywnościowy w Łodzi, mieszczący się w 1946 r. przy ul. Pryncypalnej 94, posiadał w II połowie tego roku osiem magazynów o łącznej powierzchni 5654 m², dwie chłodnie (58 m²), budynek biurowy (696 m²), stołówkę dla 120 żołnierzy, budynek koszarowy dla 150 żołnierzy, oborę na 100 sztuk bydła, stajnie na 30 koni, piekarnię z dwoma piecami do wypieku chleba, dwa bloki mieszkalne dla oficerów, garaż dla 10 samochodów i warsztaty remontowe⁹.

W październiku 1946 r. – podobnie jak i w innych służbach – zmieniono numerację okręgowych zakładów służby intendentury, dostosowując ją do numeracji Łódzkiego OW, któremu od listopada 1945 r. nadano numer szósty (dla przykładu: 17. Okręgowy Magazyn Żywnościowy przemianowano na 6. Okręgowy Magazyn Żywnościowy; w podobny sposób zmieniono numerację okręgowej składnicy taborowo-mundurowej i okręgowego warsztatu taborowo-gospodarczego). W listopadzie 1946 r., w związku z likwidacją Łódzkiego OW, rozformowano, mieszczące się w Łodzi, trzy zakłady służby intendentury szczebla okręgowego (magazyn żywnościowy, składnicę taborowo-mundurową i warsztat taborowo-gospodarczy). Szybko jednak okazało się, iż – z uwagi na wielkość łódzkiego garnizonu – konieczne stało się utworzenie w Łodzi rejonowego zakładu służby intendentury, mogącego zaspakajać podstawowe potrzeby intendenckie stacjonujących tu jednostek. W tym celu, w grudniu 1946 r. przeniesiono z Torunia do Łodzi 134. Rejonowy Magazyn Żywności, Zboża i Furażu, który podlegał odtąd Dowództwu Poznańskiego OW (niebawem otrzymał numer 5.), zaś rejonowy magazyn nr 137. w Kielcach – po przenumerowaniu na numer 8., został podporządkowany wraz z całym województwem kieleckim Dowództwu Lubelskiego OW¹⁰.

⁹ W. Jarno, *op. cit.*, s. 224–225.

¹⁰ Rozkaz NDWP nr 168 z 8 X 1946, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 155, k. 239–244; Rozkaz NDWP nr 159 z 2 X 1946, *ibidem*, k. 210–214; Dyslokacja magazynów i składów żywnościowych w grudniu 1946 r., *ibidem*, Departament Organizacji i Planowania MON, sygn. IV.503.1/A, teczka 109, k. 228; W. Jarno, *op. cit.*, s. 226.

Tabela 1

Zakłady służby intendentury w Łódzkim OW od września 1945 do listopada 1946 r.

Nazwa jednostki	Miejsce postoju	Dowódcy w latach 1945–1946 (dane niepełne)
1. Centralny Warsztat Naprawy Umundurowania, Obuwia i Sprzętu Rymarskiego (utworzony w listopadzie 1945 r.; potem przemianowany na 1. Centralny Warsztat Naprawczy Taborowo-Mundurowy)	Łódź, ul. Sterlinga 26	kpt. Stanisław Rosengarten (do jesieni 1946 r.) mjr Hieronim Krupiński (w końcu 1946 r.)
13. Centralny Magazyn Żywnościowy (w grudniu 1945 r. przeniesiony do Gdańska)	Łódź, ul. Ogrodowa 8	ppłk Stefan Gawryłow
44. Centralna Składnica Taborowo-Mundurowa	Łódź, ul. Cegielniana 52 (później przemianowana na ul. Jaracza); pod koniec 1946 r. Składnica przeniesiona na ul. Pryncypalną 94)	mjr Michał Sumerowski (w 1946 r.)
17. Okręgowy Magazyn Żywnościowy (rozformowany w listopadzie 1946 r.)	Łódź, ul. Jerzego 11 (w 1946 r. przeniesiony na ul. Pryncypalną 94)	por. Józef Mańkowski (w 1945 r.) kpt. Aleksander Słobocki (w 1946 r.)
84. Okręgowa Składnica Taborowo-Mundurowa (rozformowana w listopadzie 1946 r.)	Łódź, ul. Wodna 2 (w 1946 r. na Pryncypalnej 94)	ppor. Włodzimierz Sęk (w 1945 r.)
57. Okręgowy Warsztat Taborowo-Gospodarczy (rozformowany w październiku 1946 r.)	Łódź, ul. Wodna 2 (w 1946 r. ul. Pryncypalna 94)	brak danych
41. Piekarnia Garnizonowa	Łódź, ul. Wólczańska 145 (w 1946 r. przeniesiona na ul. Pryncypalną 94)	brak danych
137. Rejonowy Magazyn Żywności, Zboża i Furażu w Kielcach	Kielce	brak danych
Magazyn Zboża w Kutnie (rozformowany jesienią 1946 r.)	Kutno, ul. Narutowicza 6/8	brak danych

Źródło: Ustalenia własne na podstawie danych archiwalnych (CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 1 i n.).

Pod koniec 1945 r., w związku z poważnymi trudnościami aprowizacyjnymi kraju, wiele problemów sprawiało zaopatrzenie jednostek stacjonujących w Łódzkim OW w żywność oraz w materiał intendencki i taborowy (słabo funkcjonował system dystrybucji żywności, brakowało fachowych kadr intendenckich). Jeszcze na początku 1946 r. zaopatrzenie w żywność i paszę pochodziło głównie z dostaw kontyngentowych, lecz szybko ich poziom okazał się niewystarczający. Zmusiło to wojsko do kupowania wielu artykułów żywnościowych bezpośrednio

na wolnym rynku. Powodowało to konieczność usprawnienia systemu zaopatrzenia intendenckiego, co zostało zapoczątkowane w kwietniu podjęciem współpracy Departamentu Intendentury z Ministerstwem Apropowizacji i Handlu. W kolejnych miesiącach współpracę tę pogłębiano – zwłaszcza po zniesieniu świadczeń rzeczowych od rolników, co jednak ponownie pogorszyło zaopatrzenie wojska. Stało się oczywiste, iż bez centralnego wsparcia problemy apropowizacyjne będą narastać, toteż latem 1946 r. wspomniany departament zawarł wiele umów z producentami i dostawcami artykułów żywnościowych (m.in. z Centralą Handlową „Rolmięs”). Dzięki temu już jesienią tego roku rozwiązano zasadniczo problem zaopatrzenia wojska w mięso i jego przetwory. Jednak dopiero w IV kwartale 1946 r. został ukształtowany nowy system zaopatrzenia intendenckiego, zgodnie z którym Departament Intendentury zajmował się dostarczaniem sprzętu intendenckiego, okręgi wojskowe – zaopatrywały jednostki w artykuły spożywcze (np. mięso, mąkę, kaszę czy tłuszcze) w ramach umów zawartych przez Departament Intendentury z ich producentami lub dostawcami, zaś jednostki wojskowe – nabywały żywność bezpośrednio u producentów (m.in. ziemniaki, nabiał, owoce i warzywa) w ramach przyznaných im kredytów bankowych. Z dniem 1 kwietnia 1946 r. zaczęto także wprowadzać system ryczałtów pieniężnych, którym stopniowo objęto żołnierzy zawodowych oraz część pracowników kontraktowych (w lutym 1947 r. żołnierze zawodowi przeszli całkowicie na system zaopatrzenia pieniężnego)¹¹.

Ważną rolę w poprawie sytuacji żywieniowej armii odegrały także gospodarstwa przykoszarowe¹² i pomocnicze, w których prowadzono produkcję roślinną i hodowlaną, przeznaczoną na potrzeby własne. O znaczeniu owych gospodarstw może świadczyć fakt, iż w 1946 r. w produkcji warzyw i jarzyn niemal w pełni zaspokajały one zapotrzebowanie jednostek Łódzkiego OW¹³.

Równie poważne problemy dotyczyły zaopatrzenia w umundurowanie oraz w sprzęt intendencki, których dostarczaniem kierował na szczeblu centralnym Departament Intendentury (poprzez Wydział Mundurowy oraz Wydział Taborowo-Gospodarczy), zaś na szczeblu okręgowym – Referat Mundurowo-Taborowy, podległy Kwatermistrzostwu Dowództwa Łódzkiego OW (po jego przejściu na organizację pokojową – Sekcja Mundurowa w Wydziale Intendentury). Struktury te odpowiadały za bieżące zaopatrzenie mundurowo-taborowe jednostek całego

¹¹ Sprawozdanie z działalności Departamentu Intendentury za rok 1946, CAW, Departament Żywnościowo-Mundurowy, sygn. IV.503.3, teczką 8, k. 82–83; K. Adamek, *Intendentura Wojska Polskiego 1918–1956*, Warszawa 1998, s. 142.

¹² Wielkość owych gospodarstw była różna i zależała od liczby żołnierzy w danej jednostce. Normą w 1946 r. było 200 m² na jednego żołnierza (G. Bołcun, *Wojsko i obronność w pracach Sejmu Ustawodawczego Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1947–1952*, Warszawa 2006, s. 257).

¹³ Sprawozdanie z działalności Departamentu Intendentury za rok 1946, CAW, Departament Żywnościowo-Mundurowy, sygn. IV.503.3, teczką 8, k. 91; G. Bołcun, *op. cit.*, s. 257–263.

okręgu, sprawując zarazem nadzór nad właściwym użytkowaniem oraz naprawami sprzętu i umundurowania.

Tuż po wojnie wielkim problemem wojska był zły stan mundurów sukiennych i obuwia, co powodowało, iż wielu żołnierzy miało znoszone mundury i używane buty. Sytuacja w tym zakresie w Łódzkim OW nie była tak zła, jak w pozostałych okręgach, na co zapewne miało wpływ ulokowanie w Łodzi zakładów włókienniczych. Dzięki temu można było dokonywać zakupów części umundurowania bezpośrednio u producentów¹⁴.

Kończąc omawianie służby intendencji, warto dodać, iż w końcu kwietnia 1946 r. przeniesiono z Lublina do Łodzi Oficerską Szkołę Intendencji, której komendantem był oficer Armii Czerwonej – płk Apoloniusz Dziebowski. Szkołę tę ulokowano przy ul. Napiórkowskiego 211, gdzie mieściła się do początku następnego roku, po czym (ze względu na nienajlepsze warunki kwaterunkowe) została przeniesiona do Zgierza. Zajmowała się ona niezwykle ważnym zadaniem, jakim było kształcenie nowych kadr oficerskich dla służby intendencji, która w pierwszych latach powojennych borykała się z dużymi brakami kadrowymi¹⁵.

Śłużba kwaterunkowo-budowlana

Jej zadania można podzielić na dwa zasadnicze piony: budowlany i kwaterunkowy. Pierwszy z nich zajmował się zaspokajaniem potrzeb wojska związanych budową lub remontem obiektów koszarowych, czuwaniem nad ich właściwym użytkowaniem i utrzymaniem w należytych stanie technicznym (wykonywanie robót budowlano-inżynierskich, po uprzednim opracowaniu planów i kosztorysów dotyczących określonej budowy). Natomiast pion kwaterunkowy odpowiadał za zaopatrzenie wojska w sprzęt koszarowy i biurowy, opał, energię, wodę, regularne wywożenie śmieci, zabezpieczenie obiektów wojskowych przed pożarami oraz zakup i magazynowanie sprzętu kwaterunkowo-biurowego¹⁶.

Wraz z zakończeniem wojny władze wojskowe musiały określić pokojową dyslokację wszystkich jednostek WP, z czym wiązała się konieczność przygotowania kwater i wyremontowania zniszczonych obiektów koszarowych. Sprawa-

¹⁴ W. Jarno, *op. cit.*, s. 230; K. Adamek, *op. cit.*, s. 148.

¹⁵ Szkoła ta powstała 2 XII 1944 r. w Majdanku koło Lublina. Na początku 1945 r. przeniesiono ją do Lublina, w kwietniu 1946 r. – do Łodzi, a na początku 1947 r. – do Zgierza, gdzie na przełomie lutego i marca tego roku przeformowano ją na Oficerską Szkołę Kwatermistrzowską. Z kolei 5 VII 1949 r. przeniesiono ją do Poznania, po czym po kilku tygodniach została rozformowana, a na jej bazie utworzono Centrum Wyszczolenia Kwatermistrzowskiego. Por. K. Adamek, *Wyższa Szkoła Oficerska Służb Kwatermistrzowskich im. Mariana Buczka. Dzieje kształcenia oficerów kwatermistrzostwa WP*, Warszawa 1986, s. 119–123; idem, *Oficerska Szkoła Intendencji 1944–1949*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1982, R. XXVII, nr 3, s. 118–129.

¹⁶ W. Jarno, *op. cit.*, s. 232.

mi tymi zajmował się w połowie 1945 r. Oddział Budownictwa, Remontu i Zakwaterowania w Głównym Kwatermistrzostwie WP, zaś w Dowództwie Łódzkiego OW – Referat Kwaterunkowo-Budowlany. Po przejściu armii na stopę pokojową, rozkazem NDWP z 27 lipca służba kwaterunkowo-budowlana została rozdzielona: w ramach III Wiceministerstwa ON utworzono Departament Kwaterunkowo-Eksploatacyjny i Departament Budownictwa Wojskowego. Podobny rozdział owej służby wprowadzono w Dowództwie Łódzkiego OW, w którym w strukturze Kwatermistrzostwa powstały: Wydział Kwaterunkowo-Eksploatacyjny oraz Wydział Budownictwa. Pierwszy z nich (kierowany przez mjr./ppłk. Stanisława Więckowskiego) koordynował prace podległych mu rejonowych zarządów kwaterunkowo-eksploatacyjnych, zaś Wydział Budownictwa odpowiadał za wznoszenie nowych obiektów wojskowych oraz większych prac remontowych, jak również kontrolował terminowość i jakość robót prowadzonych przez pododdziały remontowo-budowlane¹⁷.

Tabela 2

Rejonowe Zarządy Kwaterunkowo-Budowlane w Łódzkim OW (wiosna 1945 r.)

Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany	Kategoria	Powiaty stanowiące obszar działania
Częstochowa	II	Będzin, Częstochowa, Olkusz, Sosnowiec, Zawiercie
Kielce	II	Jędrzejów, Kielce, Miechów, Pińczów, Sandomierz, Stopnica
Kutno	III	Kutno, Łęczycza, Sieradz
Łódź	I	Brzeziny, Łask, Łódź, Wieluń
Piotrków Tryb.	III	Końskie, Opoczno, Piotrków Tryb., Radomsko, Włoszczowa
Radom	III	Iłża, Kozienice, Opatów, Radom
Skierniewice	III	Łowicz, Rawa Maz., Skierniewice

Źródło: Rozkaz NDWP nr 49 z 11 III 1945, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 141.

Wprowadzony rozdział, mający usprawnić działalność obu pionów służby kwaterunkowo-budowlanej, spowodował nadmierną rozbudowę struktur i pokrywanie się części kompetencji obu wydziałów (szczególnie przy pracach remontowych). Dlatego też już w lutym 1946 r. ponownie połączono na szczeblu

¹⁷ Instrukcja o organizacji i zakresie działania okręgów wojskowych z 15 XII 1945, CAW, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A, teczka 14, k. 92–93; S. Rataj, *Rozwój oraz zmiany funkcjonalno-systemowe służby zakwaterowania i budownictwa*, „Przegląd Kwatermistrzowski” 1973, R. XXIV, z. 4–5, s. 27.

centralnym Departament Kwaterunkowo-Eksploatacyjny i Departament Budownictwa Wojskowego w Departament Kwaterunkowo-Budowlany. Niebawem znalazło to odbicie także w nowej strukturze Dowództwa Łódzkiego OW (kwiecień 1946 r.). Dotychczasowy Wydział Budownictwa połączono z Wydziałem Kwaterunkowo-Eksploatacyjnym w Wydział Kwaterunkowo-Budowlany, na czele którego stanął ppłk S. Więckowski¹⁸.

W pierwszej połowie 1945 r. w ramach służby kwaterunkowo-budowlanej w Łódzkim OW utworzono siedem rejonowych zarządów kwaterunkowo-eksploatacyjnych mieszczących się w: Częstochowie, Kielcach (ul. Focha 27), Kutnie, Łodzi (ul. Narutowicza 17), Piotrkowie Tryb. (ul. 3 Maja 4, potem ul. Legionów 14), Radomiu (ul. Traugutta 34) i Skierniewicach. Zarządzały one nieruchomościami wojskowymi, znajdującymi się na ich terenie (obejmującym od trzech do sześciu powiatów). W ramach swych zadań miały one prowadzić, w oparciu o przyznane im fundusze, niezbędne prace remontowe, mające umożliwić jak najszybsze doprowadzenie obiektów wojskowych do stanu używalności. Było to niezmiernie trudnym zadaniem, z uwagi na powszechny brak materiałów budowlanych i instalacyjnych oraz wyposażenia koszarowego¹⁹.

Tabela 3

Rejonowe Zarządy Kwaterunkowo-Eksploatacyjne w Łódzkim OW w sierpniu 1946 r.

Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany	Kategoria	Powiaty stanowiące obszar działania
Kielce	II	Busko, Jędrzejów, Kielce, Opatów, Pińczów, Sandomierz, Stopnica
Łódź	I	Brzeziny, Łask, Łódź, Sieradz, Wieluń
Łowicz	II	Kutno, Łęczyca, Łowicz, Skierniewice, Rawa Maz.
Piotrków Tryb.	III	Częstochowa, Piotrków Tryb., Radomsko, Włoszczowa
Radom	II	Ilża (Wierzbnik – późniejsze Starachowice), Końskie, Kozienice, Opoczno, Radom

Źródło: CAW, Główne Kwatermistrzostwo WP, sygn. IV.503.1/A, teczką 103, Wykaz rejonowych zarządów kwaterunkowo-budowlanych w Łódzkim OW z sierpnia 1946 r.

Wraz z przejściem armii na organizację pokojową rozformowano trzy (w Częstochowie, Kutnie i Skierniewicach) z istniejących wówczas siedmiu zarządów

¹⁸ S. Rataj, *op. cit.*, s. 28. Wydział Budownictwa składał się z trzech sekcji: Planowania, Zleceń i Kosztorysów oraz Nadzoru Budowlanego, zaś Wydział Kwaterunkowo-Eksploatacyjny z dwóch sekcji (Kwaterunkowej i Zaopatrzenia) oraz Magazynu Sprzętu Kwaterunkowego.

¹⁹ Rozkaz NDWP nr 49 z 11 III 1945, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczką 141.

rejonowych, lecz z drugiej strony utworzono nowy – w Łowiczu. Miało to dostosować ich dyslokację do rzeczywistych potrzeb Łódzkiego OW. W rezultacie, od września 1945 r. na jego obszarze istniało pięć rejonowych zarządów kwaterunkowo-eksploatacyjnych (w Kielcach, Łodzi, Łowiczu, Piotrkowie. Tryb. i Radomiu), które w kwietniu 1946 r. przemianowano – bez zmiany zakresu zadań – na rejonowe zarządy kwaterunkowo-budowlane (tabela 3)²⁰.

Od lata do jesieni 1945 r. działało w Łodzi kilka mniejszych zakładów służby kwaterunkowo-budowlanej, jak np. Główna Baza Zaopatrzenia Zarządu Dróg (przy ul. Cmentarnej 11), czy 5. Samodzielny Batalion Eksploatacji Dróg (przy ul. Narutowicza 17), które to w ramach pokojowej reorganizacji armii zostały rozformowane we wrześniu i październiku. Wówczas także w Łódzkim OW utworzono po jednym zakładzie szczebla centralnego i okręgowego służby kwaterunkowo-budowlanej. Pierwszym był powstały w Łodzi 105. Centralny Skład Materiałów Budowlanych (sformowany na bazie Głównej Bazy Zaopatrzenia w Rakowie koło Warszawy), zaś drugim – podległym bezpośrednio Dowództwu Łódzkiego OW – sformowana również w Łodzi 109. Okręgowa Składnica Materiałów Budowlanych. Ponadto, celem jak najszybszego zapewnienia armii dostaw wyposażenia koszarowego w meble biurowe i koszarowe, w końcu 1945 r. uruchomiono w Łodzi Wojskową Fabrykę Mebli, podporządkowaną bezpośrednio Departamentowi Kwaterunkowo-Budowlanemu. Mieściła się ona w poniemieckiej fabryce Johanesa Spickermana przy ul. Wierzbowej 20, w której w czasie wojny Niemcy produkowali skrzynki amunicyjne. Według pokojowego etatu, załogę owej fabryki stanowiło 320 osób, w tym dwóch oficerów, 16 urzędników kontraktowych oraz 302 robotników. Posiadała ona również filię przy ul. Zgierskiej 71. W powyższym kształcie zakłady służby kwaterunkowo-budowlanej przetrwały do listopada 1946 r., kiedy to wraz z likwidacją Łódzkiego OW – rozformowano 109. Okręgową Składnicę Materiałów Budowlanych (na mocy rozkazu nr 168 z 8 października). Pozostałe zakłady – bez zmiany miejsca postoju – zostały podporządkowane Dowództwu Poznańskiego OW (z terenu województwa łódzkiego) lub Lubelskiego OW (z terenu województwa kieleckiego)²¹.

²⁰ *Ibidem*, k. 91; Meldunek o dyslokacji jednostek podległych Departamentowi Budownictwa z 20 VIII 1945 r., *ibidem*, Departament Budownictwa, sygn. IV.503.5, teczka 5, k. 79; S. Załuski, *Formowanie jednostek kwatermistrzowskich w pierwszej połowie 1945 roku*, „Przegląd Kwatermistrzowski” 1971, R. XXII, z. 2, s. 103.

²¹ Rozkaz NDWP nr 115 z 24 VII 1946, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 155, k. 16–20; Rozkaz NDWP nr 168 z 8 X 1946, *ibidem*, k. 239–244; Wykaz jednostek podległych III Wiceministrowi ON z 9 X 1945, *ibidem*, teczka 594, k. 18–21; Wykaz jednostek podległych Departamentu Kwaterunkowo-Budowlanemu z 1 IX 1946 oraz Raporty dowódcy Wojskowej Fabryki Mebli z 1946 r., *ibidem*, Departament Kwaterunkowy MON, sygn. IV.503.4, teczka 10, k. 161–164.

Tabela 4

Zakłady służby kwaterunkowo-budowlanej w Łódzkim OW na stopie pokojowej
w latach 1945–1946

Nazwa jednostki	Miejsce postoju	Dowódcy w latach 1945–1946
105. Centralny Skład Materiałów Budowlanych	Łódź, ul. Cmentarna 9	brak danych
109. Okręgowa Składnica Materiałów Budowlanych (rozformowana w listopadzie 1946 r.)	Łódź, ul. Cmentarna 9	brak danych
Wojskowa Fabryka Mebli	Łódź, ul. Wierzbowa 20	mjr/ppłk Bolesław Kłosiński
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Eksploatacyjny w Kielcach	Kielce, ul. Focha 27	por. Ludwik Mazon (1945 r.)
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Eksploatacyjny w Łowiczu	Łowicz, ul. Stanisławskiego 18	kpt. Waclaw Kaliberda (1945 r.)
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Eksploatacyjny w Łodzi	Łódź, ul. Narutowicza 17	kpt. Zathej (1945 r.; zapis nazwiska niepewny) mjr Adam Serocki (w 1946 r.)
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Eksploatacyjny w Piotrkowie Tryb.	Piotrków Tryb., ul. 3 Maja 4	kpt. Wolski (1945 r.) (imienia nie ustalono)
Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Eksploatacyjny w Radomiu	Radom, ul. Traugutta 34	mjr Karol Lenard (1945 r.)

Źródło: Ustalenia własne na podstawie danych archiwalnych (CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 1 i n.).

Niezbędnym elementem prawidłowego funkcjonowania armii na stopie pokojowej było określenie faktycznego stanu obiektów wojskowych, zarówno pod względem ilościowym, jak i technicznym, oraz ocena ich przydatności. Sporządzenie takiej ewidencji utrudniał jednak brak przeszkolonej kadry, a także niemożność wejścia do licznych obiektów, zajmowanych przez Armię Czerwoną. Dlatego też dopiero w końcu 1946 r. przygotowano komplet dokumentacji, dotyczącej obiektów użytkowanych przez WP, według którego posiadało ono budynki o łącznej kubaturze 52 139 806 m³, z czego 16,2 mln³ przypadało na obiekty koszarowe, 11,9 mln m³ na budynki biurowe i mieszkalne oraz prawie 24 mln³ na różnego rodzaju pomieszczenia gospodarcze. Jak się okazało, znaczna część tych obiektów była w złym stanie technicznym. Dlatego też pododdziały gospodarcze poszczególnych jednostek wojskowych oraz zakłady służby kwaterunkowo-budowlanej – w tym również w Łódzkim OW – w pierwszej kolejności wykonywały remonty bieżące, polegające m.in. na wstawianiu wybitych szyb, czy udrażnianiu instalacji wodno-kanalizacyjnych. Następnie przeprowadzały remon-

ty okresowe, mające poprawić stan techniczny użytkowanych budynków (np. naprawa murów, dachów, podłóg, instalacji grzewczych, wodno-kanalizacyjnych i elektrycznych). Zakres prac remontowych zależał od przyznanych na ten cel kredytów, zaś kolejność robót – od stanu technicznego lub przydatności danych budynków dla potrzeb wojska. Innym problemem, z jakim borykała się służba kwaterunkowo-budowlana w Łódzkim OW, był brak kwater dla kadry zawodowej. Starano się rozwiązać to poprzez wynajmowanie mieszkań od władz państwowych lub od prywatnych właścicieli²².

Służba kwaterunkowo-budowlana zajmowała się także tzw. ruchomościami, czyli sprzętem kwaterunkowym, koszarowym i biurowym, a także tzw. urządzeniami koszarowymi. Również i w tym zakresie jednostki w Łódzkim OW borykały się z poważnymi trudnościami, potęgowanymi wskutek zakupów materiałów złej jakości oraz niewłaściwego ich użytkowania i konserwacji.

Na przełomie 1945 i 1946 r. zewidencjonowano w garnizonach Łódzkiego OW sprzęt kwaterunkowy, stopniowo wycofując z użytku wyposażenie nietypowe lub zniszczone oraz wprowadzając w życie system centralnego zaopatrywania. Polegał on na przekazywaniu przez Departament Kwaterunkowo-Budowlany sprzętu kwaterunkowego okręgom wojskowym w zależności od ich potrzeb. Jednak problemu braku wystarczającej jego ilości nie udało się rozwiązać do czasu likwidacji Łódzkiego OW²³.

Służba kwaterunkowo-budowlana zaopatrywała także instytucje i jednostki wojskowe w opał, energię, gaz, wodę oraz wyposażenie przeciwpożarowe. Najtrudniejsza sytuacja występowała w zapewnieniu opału, szczególnie zimą. Najważniejszy był węgiel, lecz z uwagi na jego braki w skali całego kraju – często wykorzystywano do ogrzewania także drewno, pozyskiwane niejednokrotnie w czasie pierwszej powojennej zimy w drodze nielegalnego wyrębu. Dostawami węgla dla wojska zajmowało się specjalnie utworzone w tym celu Wojskowe Biuro Węglowe, które odpowiadało za jego pozyskiwanie i terminowe dostarczanie do jednostek, co jednak nie zawsze się wówczas udawało. Braki w tym zakresie były widoczne zwłaszcza podczas pierwszych dwóch powojennych zim (1945/1946 i 1946/1947). Natomiast z dostawami energii, gazu i wody siły zbrojne zasadniczo radziły sobie dość dobrze, choć oczywiście – z uwagi na ogólnokrajowe trudności gospodarcze – także i tu występowały pewne problemy. Brak szczegółowych danych, dotyczących działalności służby kwaterunkowo-budowlanej w Łódzkim OW, nie pozwala omówić tego zagadnienia szerzej.

²² W. Jarno, *op. cit.*, s. 235.

²³ L. Waszczyński, *Służba zakwaterowania i budownictwa Wojska Polskiego w latach 1943–1947*, Warszawa 1990, Archiwum Biblioteki Akademii Obrony Narodowej, sygn. 4400, s. 39–40; K. Adamek, *Intendentura Wojska Polskiego...*, s. 156.

Służba samochodowa

Zajmowała się dostarczaniem siłom zbrojnym sprzętu i akcesoriów samochodowych. Podlegała w końcowym okresie wojny Zarządowi Służby Samochodowej, wchodzącemu w skład Głównego Kwatermistrzostwa WP, przekształconego 27 lipca 1945 r. w III Wiceministerstwo ON. W jego składzie utworzono wówczas Departament Służby Samochodowej (odtąd kierowniczy organ omawianej służby). Z kolei w Dowództwie Łódzkiego OW jej działalnością kierował Wydział Służby Samochodowej podległy bezpośrednio Kwatermistrzostwu dowództwa okręgu, zaś w sprawach fachowych – szefowi Departamentu Służby Samochodowej. Na czele owego Wydziału w latach 1945–1946 stali kolejno: mjr Afanasjew Naumow (oficer Armii Czerwonej) oraz mjr Józef Roszczyński. Kierowali oni działalnością służby samochodowej na obszarze okręgu, odpowiadając m.in. za: stan techniczny samochodów będących na wyposażeniu jednostek; prowadzenie ich ewidencji; nadzór nad eksploatacją i remontami pojazdów; zapewnienie dostaw niezbędnych części zapasowych oraz koordynację przewozów samochodowych dokonywanych przez wojsko na obszarze okręgu²⁴.

Po zakończeniu pokojowej reorganizacji sił zbrojnych ulokowano w Łódzkim OW jeden zakład służby samochodowej szczebla centralnego, podległy bezpośrednio Departamentowi Służby Samochodowej – 39. Centralny Warsztat Remontu Samochodów w Łodzi (powstał na bazie 4. Samodzielnego Batalionu Remontów Samochodów). Oprócz niego w Łodzi sformowano cztery zakłady owej służby szczebla okręgowego: 102. Okręgową Składnicę Samochodów, 41. Okręgowy Warsztat Remontu Samochodów (powstał na bazie 811. Stałego Warsztatu Samochodowego), 26. Samodzielną Kompanię Szkolno-Transportową oraz 16. Samodzielną Kompanię Samochodową²⁵. W drugim roku istnienia Łódzkiego OW podległa mu służba samochodowa przeszła wiele zmian organizacyjnych, mających dostosować jej strukturę do zmieniających się potrzeb. W czerwcu 1946 r. rozformowano 26. Samodzielną Kompanię Szkolno-Transportową, tworząc na jej bazie – celem poprawy systemu szkolenia kierowców – 19. Samodzielny Szkolny

²⁴ K. Frontczak, *Sily zbrojne Polski Ludowej...*, s. 84–86; W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VII.1944 – 9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 119–124; C. Nowicki, *Służba samochodowa ludowego Wojska Polskiego 1943–1966*, Warszawa 1975, s. 83–89 i 163–164; K. Adamek, *Służba samochodowa w latach 1945–1951*, „Przegląd Wojsk Lądowych” 1991, R. XXXIII, nr 10, s. 111; W. Wielowski, K. Pająk, *Służba czołgowo-samochodowa MON (1944–1988)*, „Wojsko Ludowe” 1989, R. XL, nr 10, s. 60.

²⁵ Wykaz jednostek podległych III Wiceministrowi z 9 X 1945, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 594, k. 18–21; Wykaz jednostek podległych Departamentowi Służby Samochodowej z 3 XII 1945, *ibidem*, teczka 376, k. 119; Rozkaz Dowództwa Śląskiego OW nr 61 z 5 X 1945, *ibidem*, teczka 145, k. 31; Rozkazy NDWP nr 252 z 12 IX 1945, nr 280 z 7 X 1945, nr 291 z 15 X 1945, *ibidem*, teczka 143, k. 150, 201 i 218; C. Nowicki, *op. cit.*, s. 165–166.

Batalion Samochodowy (przy ul. Żeligowskiego 4), zaś na bazie zlikwidowanej 16. Samodzielnej Kompanii Samochodowej utworzono 20. Okręgowy Batalion Samochodowy (przy ul. Żeligowskiego 39). Pół roku później, w listopadzie 1946 r., w związku z likwidacją Łódzkiego OW – rozformowano 20. Okręgowy Batalion Samochodowy, 102. Okręgową Składnicę Samochodową i 19. Samodzielny Szkolny Batalion Samochodowy, zaś 41. Okręgowy Warsztat Remontu Samochodów – po przemianowaniu na 41. Warsztat Remontu Samochodów Wojsk Lotniczych – podporządkowano Dowództwu Wojsk Lotniczych (na miejsce zlikwidowanego w tym samym czasie w Łodzi Warsztatu Remontu Samochodów Wojsk Lotniczych). Po rozformowaniu Łódzkiego OW funkcjonował dalej w Łodzi 39. Centralny Warsztat Remontu Samochodów podległy bezpośrednio Departamentowi Służby Samochodowej, zaś pośrednio Dowództwu Poznańskiego OW²⁶.

Tabela 5

Zakłady służby samochodowej w Łódzkim OW od września 1945 r. do listopada 1946 r.

Nazwa jednostki	Miejsce postoju	Dowódcy (dane niepełne)
39. Centralny Warsztat Remontu Samochodów	Łódź, ul. Orla 6 (od 1946 r. ul. Składowa 41/43)	brak danych
102. Okręgowa Składnica Samochodów (rozformowana w XI 1946 r.)	Łódź, ul. Jerzego 6/8 (od 1946 r. ul. Pryncypalna 94)	kpt. Józef Smogorzewski (1946 r.)
41. Okręgowy Warsztat Remontu Samochodów (w XI 1946 r. przeformowany na 41. Warsztat Remontu Samochodów Wojsk Lotniczych)	Łódź, ul. Kątna 12/14	por. Tadeusz Zabicki (1945 r.) por. inż. Jan Feldman (1946 r.)
26. Samodzielna Kompania Szkolno-Transportowa (od IV 1946 r. 19. Samodzielny Szkolny Batalion Samochodowy – rozformowany w XI 1946 r.)	Łódź, ul. Sienkiewicza 68 (od 1946 r. ul. Żeligowskiego 4)	ppor. Popp (1945 r.) (imienia nie ustalono)
16. Samodzielna Kompania Samochodowa (od IV 1946 r. 20. Okręgowy Batalion Samochodowy – rozformowany w XI 1946 r.)	Łódź, ul. Sienkiewicza 68 (od 1946 r. ul. Żeligowskiego 39)	kpt. Wasyl Surganow

Źródło: Ustalenia własne na podstawie danych archiwalnych (CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 1 i n.).

²⁶ Rozkaz NDWP nr 159 z 2 X 1946, CAW, Główny Inspektorat Broni Pancерnej, sygn. IV.504.2, teczka 1, k. 33–36; Wykaz jednostek podległych III Wiceministrowi MON z 2 X 1946, *ibidem*, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, sygn. IV.502.1, teczka 874, k. 1–4.

Służba samochodowa w Łódzkim OW w pierwszym okresie powojennym borykała się zarówno z problemami kadrowymi, jak i trudnościami natury technicznej. Wynikały one ze złego stanu technicznego pojazdów mechanicznych, braku części zamiennych, szybkiego zużywania się parku samochodowego oraz słabego zaplecza technicznego. Większość samochodów, jakimi dysponowały jednostki wojskowe, była produkcji radzieckiej, choć wykorzystywano także zdobyczne pojazdy niemieckie oraz otrzymane w ramach pomocy sojuszniczej samochody amerykańskie. Z braku części zamiennych pojazdy te szybko wycyfowano z eksploatacji. Poważnym problemem okazało się także zapewnienie stałych dostaw części zapasowych, gdyż zaopatrzenie jednostek w tym zakresie było nieregularne, zaś centralne i okręgowe warsztaty samochodowe nie były w stanie wyprodukować większości potrzebnych części. Kłopotliwe stało się również posiadanie samochodów niezarejestrowanych i użytkowanych bez odpowiednich dokumentów. To bowiem prowadziło do licznych nadużyć i nieprawidłowości związanych z ich wykorzystywaniem do celów prywatnych, czy też z używaniem do nich materiałów pędnych z oficjalnych zapasów. Dlatego też, by ukrócić owe praktyki, w połowie 1946 r. przeprowadzono w wojsku rejestrację wszystkich pojazdów mechanicznych. Dowódcom jednostek zabroniono używania samochodów wojskowych niezgodnie z przeznaczeniem, zaostrożono procedury wydawania materiałów pędnych i kontrole na drogach, co – w połączeniu z surowymi karami dyscyplinarnymi – w końcu zaowocowało poprawą w działalności omawianej służby. Stopniowo zwiększano także liczbę przeszkolonych kierowców, choć nadal w pierwszych latach powojennych liczba kursantów była zbyt mała w stosunku do rosnących potrzeb sił zbrojnych, wynikających z postępującej mechanizacji armii²⁷.

Służba materiałów pędnych i smarów

Wraz z rozwojem służby samochodowej odgrywała ona coraz ważniejszą rolę w armii, zajmując się m.in. prowadzeniem racjonalnej polityki paliwowej (planowanie potrzeb materiałowych i finansowych), magazynowaniem paliw i smarów oraz ich rozdziałem. Prowadziła także fachowe szkolenie podległego jej personelu. Wiosną 1945 r. omawianą służbą kierował Wydział MPS w Głównym Kwatermistrzostwie WP, zaś od lipca 1945 r. – w ramach III Wiceministerstwa ON – Wydział Służby Zaopatrzenia MPS, przemianowany w następnym roku na Wydział MPS. Z kolei na szczeblu okręgowym organem kierowniczym owej służby w Dowództwie Łódzkiego OW był Wydział Zaopatrzenia Materiałów Pędnych, przekształcony we wrześniu w Wydział Zaopatrzenia MPS w składzie Kwatermistrzostwa dowództwa okręgu. Wydział ten odpowiadał za gospo-

²⁷ W. Jarno, *op. cit.*, s. 240–241.

daręk materiałami pędnymi w okręgu, za planowanie i zaspokajanie w tym zakresie potrzeb podległych jednostek oraz kontrolę prawidłowego i racjonalnego zużycia materiałów pędnych. Na czele owego wydziału stał w 1945 r. oficer Armii Czerwonej – mjr Aleksander Zabielin, zaś w 1946 r. – kpt. Ludwik Monic²⁸.

Tabela 6

Zakłady służby MPS w Łódzkim OW (wrzesień 1945 – listopad 1946 r.)

Nazwa jednostki	Miejsce postoju	Dowódcy w latach 1945–1946 (dane niepełne)
63. Centralna Składnica MPS (w grudniu 1946 r. przemianowana na 2. Centralną Składnicę MPS)	Łódź, ul. Przejazd 98 (od końca 1945 r. na ul. Naftowej 7/13)	mjr Iwan Slipczenko (1945 r.) por. Wacław Engelman (1946 r.)
51. Centralne Warsztaty Remontu Tary i Urzędzeń MPS (rozformowane w lutym 1946 r.)	Łódź	brak danych
75. Okręgowa Składnica MPS (rozformowana w listopadzie 1946 r.)	Łódź, ul. 11 Listopada 111	por. Aleksander Szołominow (1945 r.)

Źródło: Ustalenia własne na podstawie danych archiwalnych (CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6,teczka 1 i n.).

We wrześniu 1945 r. zakłady służby MPS, wraz z przejściem armii na stopę pokojową, zostały rozformowane bądź przeformowane. W wyniku tego na obszarze Łódzkiego OW znalazły się dwa zakłady owej służby szczebla centralnego, które ulokowano w Łodzi – 63. Centralna Składnica MPS (powstała na bazie 62. Magazynu Materiałów Pędnych) i 51. Centralne Warsztaty Remontu Tary i Urzędzeń MPS (powstałe na bazie 69. Centralnej Składnicy MPS) oraz jeden zakład szczebla okręgowego – 75. Okręgowy Skład MPS w Łodzi. W lutym 1946 r. – z uwagi na rosnące trudności finansowe armii – rozformowano 51. Centralne Warsztaty Remontu Tary i Urzędzeń (rozkazem nr 27 z 6 lutego), zaś w listopadzie – w związku z likwidacją Łódzkiego OW – rozformowano na mocy rozkazu z 8 października także 75. Okręgowy Skład MPS. Po włączeniu województwa łódzkiego do Poznańskiego OW, 63. Centralna Składnica MPS w Łodzi – jako zakład szczebla centralnego – podlegała odtąd pośrednio dowództwu owego okręgu, zaś niebawem – bo już w grudniu 1946 r. – została przemianowana na 2. Centralną Składnicę MPS²⁹.

²⁸ W. Jurgielewicz, *op. cit.*, s. 120–124; K. Adamek, *Intendentura Wojska Polskiego...*, s. 159–161; idem, *Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego...*, s. 52–54.

²⁹ Mapy dyslokacji składnic MPS w 1946 r., CAW, Departament Organizacji i Planowania MON, sygn. IV.503.1/A,teczka 109, k. 279–280; Rozkaz NDWP nr 168 z 8 X 1946, *ibidem*,

Na przełomie 1945 i 1946 r. istotnym problemem w działalności służby MPS w Łódzkim OW – podobnie jak i w innych okręgach wojskowych – była niewystarczająca w stosunku do potrzeb pojemność zbiorników w składnicach szczebla centralnego i okręgowego. Powodowało to przechowywanie części materiałów pędnych w magazynach wynajmowanych od Centrali Przemysłu Naftowego. Sytuacja ta wymusiła konieczność szybkiej odbudowy w składnicach wojskowych zbiorników paliw i stacji pomp oraz budowy nowych zbiorników, do czego przystąpiono we wszystkich okręgach wojskowych już w 1946 r. Dzięki temu już w końcu tego roku ogólna pojemność składnic i magazynów MPS wzrosła do 13 142 m³, zaś pod koniec 1947 r. – aż do 49 684 m³. Z braku bliższych danych na temat działalności służby MPS w Łódzkim OW zagadnienia owego nie można szerzej opisać, choć wiadomo, iż 63. Centralna Składnica MPS w Łodzi (późniejsza 2. Centralna Składnica MPS) z pojemnością zbiorników, wynoszącą 2 327 m³ zaliczała się do jednej z najmniejszych składnic owej służby w kraju. Liczne sprawozdania pokontrolne wskazywały na występujące w II połowie lat 40. we wszystkich okręgach wojskowych błędy przy prowadzeniu ewidencji materiałów pędnych w jednostkach, nieprawidłowe magazynowanie części produktów naftowych, słaby poziom wyszkolenia personelu omawianej służby, nieprzestrzeganie przepisów BHP oraz częste nadużycia przy wydawaniu paliw. Jednak, co warto podkreślić, służba MPS, jak na ówczesne warunki – dobrze wypełniała swe zadania i zaopatrywanie wojska w paliwa oraz smary odbywało się bez większych problemów³⁰.

Służba uzbrojenia

Ważną rolę w armii odgrywała również służba uzbrojenia, zajmująca się zaopatrzeniem armii w broń, amunicję, środki wybuchowe, jak również naprawą i konserwacją uzbrojenia oraz nadzorem nad jego prawidłowym użytkowaniem. Jej działalnością pod koniec wojny kierował Departament Uzbrojenia w NDWP, który współpracował z Szefostwem Artyleryjskiego Zaopatrzenia, podległym Dowództwu Artylerii WP. Po zakończeniu wojny obie te instytucje zostały rozformowane, zaś na ich bazie utworzono latem 1945 r. Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego, podporządkowany Dowództwu Artylerii WP (przemianowanemu w 1946 r. na Główny Inspektorat Artylerii). Niebawem przeformowano go na Departament Uzbrojenia, zaś w składzie II Wiceministerstwa ON utworzono Departament Sprzętu Wojennego, który pod koniec tego roku (tj. 1946) włączono

teczka 132, k. 137–142; Rozkaz Oddziału III SG nr 559 z 25 X 1946, *ibidem*, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A, teczka 1567, k. 179–181; Rozkaz NDWP nr 159 z 2 X 1946, *ibidem*, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 155, k. 210–214.

³⁰ W. Jarno, *op. cit.*, s. 244.

w skład zreorganizowanego Departamentu Uzbrojenia. Działalnością służby uzbrojenia w Łódzkim OW kierował początkowo Referat Uzbrojenia, podległy Kwatermistrzostwu dowództwa okręgu, zaś po jego przejściu na organizację pokojową we wrześniu 1945 r. – Sekcja Zaopatrzenia Artylerii w Okręgowym Dowództwie Artylerii (przemianowany pod koniec marca 1946 r. na Okręgowy Inspektorat Artylerii). O obsadzie owej sekcji, przemianowanej wiosną 1946 r. na Sekcję Uzbrojenia, brak bliższych informacji, wiadomo jedynie, iż jej szefem był mjr Tadeusz Kujawa. Natomiast na czele wspomnianego Dowództwa (Inspektoratu) Artylerii w Dowództwie Łódzkiego OW stał do wiosny 1946 r. oficer radziecki – płk Borys Charkiewicz. Następnie, do czasu rozformowania owego okręgu, jego szefem był mjr/ppłk dypl. Czesław Szystowski. Stanowisko szefa sztabu w Dowództwie (Inspektoracie) Artylerii zajmowali kolejno: mjr Stefan Biernacki (do połowy 1946 r.) oraz ppłk Tadeusz Kozłowski³¹.

Tabela 7

Zakłady służby uzbrojenia w Łódzkim OW (wrzesień 1945 – listopad 1946 r.)

Nazwa jednostki	Miejsce postoju	Dowódcy w latach 1945–1946 (dane niepełne)
50. Centralny Artyleryjski Warsztat Remontu Traktorów	Łódź, ul. Senatorska 64	ppłk Wasyl Fadiejew
60. Okręgowy Skład Artylerii (w III 1946 r. przemianowany na 60. Okręgowy Skład Uzbrojenia z Warsztatem Remontowym; rozformowany w XI 1946 r.)	Łódź (na przełomie 1945 i 1946 r. przeniesiony do Gałkówek koło Łodzi)	ppłk Tomasz Michał Nikitin
57. Frontowa Składnica Amunicji Artylerii (rozformowana pod koniec 1945 r.)	Gałkówek koło Łodzi	brak danych

Źródło: Ustalenia własne na podstawie danych archiwalnych (CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 1 i n.).

W ramach procesu przejścia sił zbrojnych na stopę pokojową zreorganizowano również jednostki podległe służbie uzbrojenia, do których zaliczano m.in.: armijne składy artyleryjskie, sprzętu pancernego, materiałów wybuchowych, polowe składy i warsztaty artyleryjskie oraz warsztaty remontu traktorów. Na ich bazie utworzono we wrześniu 1945 r. kilka zakładów szczebla centralnego, z których jeden – 50. Centralny Artyleryjski Warsztat Remontu Traktorów – sformowano w Łodzi. Z kolei na szczeblu okręgowym utworzono w Łódzkim OW 60.

³¹ *Ibidem*, s. 126.

Okręgowy Skład Artylerii, który po krótkim pobycie w Łodzi przeniesiono na przełomie 1945 i 1946 r. do pobliskiego Gałkówka. Tam już od wiosny 1945 r. do czasu rozformowania (w końcu tegoż roku) mieściła się także 57. Frontowa Składnica Amunicji Artyleryjskiej, zajmująca teren i budynki przedwojennej okręgowej składnicy uzbrojenia Okręgu Korpusu nr IV. W marcu 1946 r. 60. Okręgowy Skład Artylerii przeformowano na 60. Okręgowy Skład Uzbrojenia z Warsztatem Remontowym, który funkcjonował do listopada tego roku, kiedy to został rozwiązany z powodu likwidacji Łódzkiego OW. Warto tu jeszcze dodać, iż w Ostrowach koło Kutna w 1946 r. ulokowano Centralny Magazyn Amunicji Lotniczej, podległy Dowództwu Wojsk Lotniczych, oraz utworzono trzy komisje odbioru produkcji: z fabryki „Granat” w Kielcach, z fabryki „Skarżysko Kamienna” w Skarżysku Kamiennej oraz z „Zakładów Południowych” w Stalowej Woli³².

Na uzbrojeniu WP w pierwszym okresie powojennym znajdowało się wiele różnych typów broni, z czego większość stanowiły konstrukcje radzieckie z czasów wojny. Uzbrojenie w wojskach lądowych było podzielone na trzy zasadnicze grupy: broń strzelecką oraz sprzęt artyleryjski i pancerny. Zapasy broni strzeleckiej w WP – po jego przejściu na stopę pokojową – okazały się ponad potrzeby. Nieco gorsza sytuacja panowała w zakresie sprzętu pancernego i artyleryjskiego, którego ilość i stan techniczny nie odpowiadały potrzebom armii na stopie pokojowej. Rosnące trudności finansowe polskiej armii uniemożliwiały w drugiej połowie lat 40. dokonanie poważniejszych zakupów broni. W rezultacie tego większość broni strzeleckiej, sprzętu artyleryjskiego oraz pancernego pochodziła z czasów wojny i wymagała częstych napraw, z czym musiała sobie radzić również służba uzbrojenia w Łódzkim OW (niestety, o jej faktycznej działalności brak bliższych danych)³³.

Śłużba łączności

Dysponowała ona w Łódzkim OW kilkoma zakładami zajmującymi się zaopatrzeniem jednostek wojskowych w sprzęt łączności oraz jego przechowywaniem i naprawą. Wiosną 1945 r. całością zagadnień związanych z łącznością kierowało Szefostwo Wojsk Łączności, które po przejściu WP na stopę pokojową w sierpniu 1945 r. przekształcono w Departament Łączności. Łączność stawała się coraz ważniejszym i newralgicznym elementem funkcjonowania sił zbrojnych, toteż

³² Rozkaz NDWP nr 236 z 8 IX 1945, CAW, SG, sygn. IV.501.1/A, teczka 143, k. 102–110; Wykaz WP z 1 II 1946, *ibidem*, Łódzki OW, sygn. IV.510.6, teczka 103, k. 1–18; Rozkaz NDWP nr 159 z 2 X 1946, *ibidem*, Główny Inspektorat Broni Pancernej, sygn. IV.504.2, teczka 1, k. 43–46.

³³ Szerzej na ten temat por. J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 111–132.

obsadzenie jej oficerami Armii Czerwonej pozwalało stronie radzieckiej w większym zakresie kontrolować polską armię. Z tego też względu zajmowali oni nie tylko stanowiska szefów Wydziałów Łączności w dowództwach okręgowych, ale także dowodzili większością jednostek wojsk łączności³⁴.

W Dowództwie Łódzkiego OW służbą łączności kierował początkowo (do sierpnia 1945 r.) Referat Szyfrów podległy bezpośrednio dowódcy owego okręgu, zaś po przejściu na organizację pokojową – Wydział Łączności, podporządkowany szefowi sztabu dowództwa okręgu, zaś w sprawach fachowych – szefowi Departamentu Łączności. Do zadań owego Wydziału należało w szczególności: organizowanie łączności pomiędzy dowództwami i jednostkami wojskowymi stacjonującymi na obszarze okręgu; dbanie o jej należyte funkcjonowanie; kontrolowanie stanu linii radiotelegraficznych i telefonicznych, radiostacji oraz cywilnej sieci urzędów pocztowo-telegraficznych w zakresie potencjalnego wykorzystania dla potrzeb wojska; kierowanie wyszkoleniem żołnierzy służby łączności; prowadzenie ewidencji sprzętu łączności oraz jego rozdział z dostaw otrzymywanych z centralnych składnic łączności, a także dbanie o prawidłowe użytkowanie sprzętu łączności we wszystkich jednostkach i formacjach, stacjonujących na obszarze całego okręgu. Wydziałem Łączności w Dowództwie Łódzkiego OW kierowało dwóch oficerów radzieckich: początkowo płk Siergiej Sudnyczyn (do października 1945 r.), zaś po przejściu armii na stopę pokojową – ppłk/płk Aleksander Pietrow (do czasu likwidacji okręgu w listopadzie następnego roku). Wspomnianemu Wydziałowi podlegały trzy instytucje służby łączności szczebla okręgowego, którymi były mieszczące się w Łodzi: 67. Okręgowy Skład Łączności, 1. Okręgowa Kompania Łączności oraz Węzeł Łączności Dowództwa Łódzkiego OW. Oprócz nich, Wydziałowi podlegały również dwa samodzielne liniowe bataliony łączności (nr 9 w Piotrkowie i nr 11 w Sobocie koło Łowicza), które we wrześniu 1945 r. przeformowano (bez zmiany miejsca postoju) na samodzielne liniowo-eksploatacyjne bataliony łączności (z nr. 9 na nr 2 oraz z nr. 11 na nr 3).

Rok 1946 przyniósł poważne zmiany w organizacji służby łączności w Łódzkim OW. Najpierw – rozkazem NDWP nr 61 z 12 kwietnia – rozformowano 2. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności w Piotrkowie Tryb., zaś rozkazem z 23 kwietnia – także 67. Okręgowy Skład Łączności w Łodzi. Dalsze zmiany nastąpiły w październiku tego roku, kiedy to w związku z planowaną likwidacją Łódzkiego OW rozformowano również 1. Samodzielny Batalion Łączności oraz 3. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności w Sobocie, zaś w listopadzie – Węzeł Łączności Dowództwa Łódzkiego OW³⁵.

³⁴ W listopadzie 1947 r. przeformowano je na Główny Inspektorat Łączności.

³⁵ Rozkaz NDWP nr 8 z 14 I 1946, CAW, Krakowski OW, sygn. IV.510.5,teczka 550; Rozkaz NDWP nr 159 z 2 X 1946, *ibidem*, Główny Inspektorat Broni Pancерnej, sygn. IV.504.2,teczka 1;

Tabela 8

Zakłady służby łączności w Łódzkim OW (wrzesień 1945 – listopad 1946 r.)

Nazwa jednostki	Miejsce postoju	Dowódcy w latach 1945–1946 (dane niepełne)
67. Okręgowy Skład Łączności (rozformowany w IV 1946 r.)	Łódź	brak danych
1. Okręgowa Kompania Łączności (rozformowana w X 1946 r.)	Łódź, ul. Żeligowskiego 4	brak danych
Węzeł Łączności Dowództwa Łódzkiego OW (rozformowany w XI 1946 r.)	Łódź, ul. 11 Listopada 81/83	brak danych
9. Samodzielny Liniowy Batalion Łączności (przeformowany we IX 1945 r. na 2. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności; rozformowany w IV 1946 r.)	Piotrków Tryb., ul. Narutowicza 121	mjr Kazimierz Wachocki
11. Samodzielny Liniowy Batalion Łączności (przeformowany we IX 1945 r. na 3. Samodzielny Liniowo-Eksploatacyjny Batalion Łączności; rozformowany w X 1946 r.)	Sobota koło Łowicza	mjr Aleksander Zujew

Źródło: Ustalenia własne na podstawie danych archiwalnych (CAW, Łódzki OW, sygn. IV.510.6,teczka 1 i n.).

Warto tu jeszcze dodać, iż w ramach pokojowej reorganizacji służby łączności na obszarze Łódzkiego we wrześniu 1945 r. rozformowano również mieszczący się w przedwojennych koszarach w Sieradzu 2. Zapasowy Pułk Łączności. Na jego miejsce miesiąc później przeniesiono z Zamościa Oficerską Szkołę Łączności, której komendantem był oficer Armii Czerwonej – płk Mikołaj Mackiewicz³⁶. Z kolei w Łodzi przy ul. Napiórkowskiego 211 ulokowano jesienią 1945 r. – powstała w marcu tego roku – Podoficerską Szkołę Łączności, którą rozformowano rozkazem NDWP nr 8 z 14 stycznia 1946 r. Obie te szkoły zajmowały się szkoleniem personelu jednostek łączności, podczas gdy zajęcia praktyczne pro-

Rozkaz NDWP nr 168 z 8 X 1946, *ibidem*, SG, sygn. IV.501.1/A,teczka 155; J. Kajetanowicz, *op. cit.*, s. 50–51.

³⁶ Powstała w Zamościu, skąd w połowie października 1945 r. została przeniesiona do Sieradza, po czym rozkazem z 6 VI 1950 r. została rozformowana, a na jej bazie powstały dwie szkoły łączności: Oficerska Szkoła Łączności Przewodowej oraz Oficerska Szkoła Łączności Radiowej. Obszernej na ten temat por. R. Piotrowski, *Oficerska Szkoła Łączności 1944–1950. Fragment wspomnień*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1981, R. XXVI, nr 1, s. 76–89; *Garnizon Sieradz*, red. J. Kowalski, J. Marciniak, C. Zasiński, Sieradz 2006, s. 56 i 72.

wadził 1. Samodzielny Pułk Łączności w Zgierzu przy ul. Piątkowskiej (w 1947 r. przemianowany na Szkolny Pułk Łączności). Obie szkoły podlegały bezpośrednio Głównemu Inspektoratowi Łączności i były – podobnie jak większość innych jednostek WP – skadrowane. Utrudniało to wyszkolenie odpowiedniej liczby fachowego personelu owej służby, co – w połączeniu z przestarzałym sprzętem łączności oraz brakiem zapasów mobilizacyjnych – sprawiało, iż tak ważny element sił zbrojnych, jakim była łączność, nie mógł w pierwszych latach powojennych w pełni sprostać wymaganiom związanym z ewentualną mobilizacją.

Służba saperska

W jej ramach – obok jednostek saperskich – utworzono w Łódzkim OW jeden zakład owej służby zajmujący się zaopatrzeniem, naprawą i przechowywaniem sprzętu inżynieryjno-saperskiego. Całością zagadnień w tym zakresie kierował od lata 1945 r. Departament Wojsk Inżynieryjnych, przekształcony w 1946 r. w Główny Inspektorat Inżynierii i Saperów. Na szczeblu okręgowym organem kierowniczym owej służby w Dowództwie Łódzkiego OW był Wydział Inżynieryjny, kierowany przez oficera Armii Czerwonej – ppłk. Zygmunta Rumińskiego. W kwietniu 1946 r. Wydział ten został przemianowany na Wydział Inżynieryjno-Saperski, którego szefem został kolejny oficer radziecki – ppłk Józef Gołubicki (zajmował to stanowisko do czasu rozformowania Łódzkiego OW). Szef służby saperskiej odpowiadał za zaopatrzenie inżynieryjne jednostek stacjonujących na obszarze okręgu, za bieżącą kontrolę stanu mostów i dróg, mających istotne znaczenie wojskowe, jak również kierował wyszkoleniem jednostek saperskich w zakresie spraw związanych z zadaniami służby oraz akcją rozminowywania na terenie okręgu. Wraz z przejściem sił zbrojnych na organizację pokojową, we wrześniu 1945 r. w Łódzkim OW utworzono jeden zakład służby saperskiej szczebla okręgowego – 34. Okręgowy Skład Inżynieryjno-Saperski w Łodzi (brak danych o jej obsadzie personalnej i dokładnej lokalizacji). Jego działalność nie trwała jednak długo, gdyż już rozkazem NDWP nr 66 z 23 kwietnia 1946 r. został rozformowany. Od tego czasu szefowi służby saperskiej w Łódzkim OW w zakresie bieżącego wyszkolenia saperskiego i zaopatrzenia w sprzęt saperski podlegały już tylko pododdziały saperskie stacjonującego w Radomiu 2. psap. oraz 2. batalionu saperów, wchodzącego w skład 2. DP (batalion ów miał koszary w Kielcach)³⁷.

Podsumowując, należy podkreślić, iż zarówno w czasie wojny, jak i pokoju, służby zaopatrzeniowe odgrywały niezwykle ważną rolę, zajmując się zaspokajaniem różnych potrzeb materiałowych sił zbrojnych. Sprawność systemu zapa-

³⁷ W. Jarno, *op. cit.*, s. 248; J. Kajetanowicz, *op. cit.*, s. 23–24 i 93–94; F. Kaczmarcki, S. Sorka, *Wojska inżynieryjne LWP 1945–1979*, Warszawa 1982, s. 300.

trywania i obsługi wojska zależała, oczywiście, od wielu czynników. Spośród nich najistotniejsze znaczenie miała racjonalna struktura poszczególnych służb, dostosowana do rzeczywistych potrzeb i możliwości finansowych armii, a także przygotowanie fachowe personelu owych służb, stan bazy magazynowej i wielkość zapasów materiałowo-mobilizacyjnych. Istniejące w końcowym okresie wojny służby zaopatrzeniowe WP działały głównie w oparciu o magazyny frontowe Armii Czerwonej. Powodowało to konieczność sformowania w ramach procesu pokojowej reorganizacji polskiej armii nowych zakładów służb zaopatrzeniowych, mających przejąć całość bieżącego zaopatrzenia sił zbrojnych. Ich początkowej działalności w Łódzkim OW – podobnie zresztą, jak i w innych okręgach wojskowych – towarzyszyło szereg poważnych problemów, zwłaszcza w zakresie umundurowania, zakwaterowania oraz zaopatrzenia wojska w żywność i w szeroko rozumiany materiał intendencki. Jednak, począwszy od 1946 r., sytuacja aprowizacyjna zaczęła się powoli i systematycznie poprawiać, na co wpływ miało nie tylko usprawnienie działalności służb zaopatrzeniowych, ale także stopniowe redukcje stanu osobowego armii. Jednak pomimo wielu trudności w funkcjonowaniu wszystkich służb zaopatrzeniowych w Łódzkim OW, zdołały one w praktyce wypełniać swe podstawowe zadania, zapewniając jednostkom stacjonującym na obszarze omawianego okręgu niezbędne warunki do ich funkcjonowania w okresie pokoju.

WITOLD JARNO

Organization and activities of the supply services in the Lodz Military District in years 1945–1946

The article describes the organization and activity several services, whose task it was the supply all the military units stationed in the Lodz Military District in years 1945–1946. Described quartermaster services were responsible for the current supply troops with food, uniforms, equipment, buildings and barracks, fuel, water and many other useful things. The construction service was responsible for the living conditions of the soldiers in the barracks and the technical condition all military facilities. The service weapon was responsible for the supply of arms and ammunition, weapons maintenance and ensuring right conditions of storage. Because of development of motorization, a very important also was the automotive service, which supplied military vehicles, lubricants, fuel and spare parts necessary for the efficient users of all the military vehicles. Apart from them, in the Military District of Lodz functioned also smaller units of the military engineer service and communication service. Despite many difficulties, all these services were in practice able to carry out their tasks, providing all military units in the military district necessary conditions for their functioning in peacetime. Majority of the units of all services, which were described in this article were stationed in Lodz and were disbanded in November 1946, together with the entire military district in Lodz.